

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Տ Ն տ Ե ս ա կ ա ն և Զ Բ ն ա կ ա ն

Գ Ի Տ Ե Լ Ե Ա Ց

ԺԲ. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 16.

1854

ՕԳՈՍՏՈՍԻ 15.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ Բ.

Կրօնք : (Տես երես 209)

Այո . կրօնքը կը լուսաւորէ , կը կենդանացնէ , կը վսեմացնէ , կ'օգեւորէ և կը քաղցրացնէ ամէն բան , ամէն բան անով կը պահպանուի ու կը գեղեցկանայ . ամէն բան կը խաւարի կ'ապականի և կը կորսուի կրօնքէն հեռու որ մնայ :

Կրօնքը առաւօտուան զովութիւնն ու պայծառութիւնն է պզտի տղոց սրբտին մէջ :

Կրօնքը միջօրեայ զօրութիւն ու լուսաւորութիւն է աշխոյժ պատանեկութեան աւելի առաջ դացած ատենը :

Կրօնից հեռաւորութիւնը գիշերուան խաւար կը բերէ , քնոյ կամ մահուան թմրութիւն :

Վիտեմ , որ իմ յիշատակներուս ախորժովը յափշտակեցայ , ներեցէք ինձի : Ի՜նչ ալ որ սեպուի այս իմ պատմածներս , բայց ինչ որ ըսի հոս՝ կրօնից դաստիարակութեան մէջ ունեցած խորին ու անհուն ազդեցութեանը վրայ՝ միթէ ճշմարտապէս յայտնի չէ՞ բանավարութե ու հաւատոց առջևը : Այս բոլորն ալ բացայայտ ու զգալի չէ՞ մի :

Միթէ կրօնքը խորին միաբանու

Թիւն մը չունի ամէն ազնուական կարողութեանց հետ, մարդկային բնութեան ամէն մեծ ձրից հետը :

Արօնքը մտաց իմացականութեանը լոյս է, սրտին բոց կենդանութեան, խղճմտանաց քաջալերական ու ահաւոր կարողութիւն, անփոփոխելի օրէնք վարուց, քաղցր ու հաստատուն իշխանութիւն բնաւորութեան, շնորհք ու օգնականութիւն առաքինութեան . և ով չըմբռներ Թէ կրօնքը որչափ կարողութիւն ունի իմացական զարգացման վերայ, բարոյական կարողութեանց բարեբաւարութեան ու հաստատութեան վերայ, բնական խնամոց ու առողջութեան և բարուց պահպանութեանը վերայ, որով և բովանդակ դաստիարակութեան վրայ :

Նոր համար երբոր Առաջի ԺԸ դառուն ձեռք զարկաւ երկար ժամանակէ ի վեր իմաստութեան ճամբէն մոլորած ազգի մը դաստիարակութեան կերպ մը սորվեցնել Աստուծոյ և հոգւոյ անունները ջնջելով, իբրեւ Թէ տղայական հասակին գիտնալու աւելորդ և անօգուտ անուններ ըլլային, և Արօնքը իբրեւ սնոտի օգնականութիւն մը ու անօգուտ մարդը ի կատարելութիւն հասցնելու . յանգգնեցաւ դաստիարակութեան կրթութիւնը ինքնասիրութեան և անձնախնդիր շահասիրութեան քունի մը կանոններու տակ ձգելու, երբ որ համարձակեցաւ հաւատոց ու բարեպաշտութեան սկզբունքները արհամարհել, միտքը դնելով Թէ զգոնամիտ ու զօրաւոր մարդիկներ պիտի հանէ, երբ այնչափ նուաստացաւ, մինչև տղայութեան նորածին կրքերէ առաքինութեան գաղտնիք և ազդեցութիւն մոռալ . այս ամէն ըրածները ուրիշ բան չէին, բայց եթէ անմիտ և անսիրտ իմաստակի արհամարհելի երազներ . այսինքն՝ երազ մը որ գուցէ աւելի այլանդակ էր քան Թէ ամսարիշտ :

Ինչ . կրօնքը մերժել մանկական հասակէն . ցնորական մտածութիւն :

Սիւնի կրօնքը չէ որ մարդու սրտին խորունկը արմատացած է . միւթէ իրաց

կարգին մէջ առաջին և հարկաւոր կրօնքի վերաբերութիւնները չէն, որով և քան զայլ ամենայն բան աւելի կանխազգած և աւելի դիւրագոյցիկ են հոգւոյն . միւթէ մարդու և տղուն սրտին մէջ քան զկրօնքն ուրիշ աւելի բնական ազդեցութիւններ կան : Սիւնի Տէր Աստուծոյ անունը չէ մանկական շըրթանց վրայ կրօնք և քրիստոնէական հոգւոյն առաջին վկայն : Փրկչին Մէտաբանը որ նախ և առաջ կ'օրհնէ զտղայն, միւթէ ինքը պիտի չըլլայ անոնց սրտին առաջին օրէնքը, և իրենց խելքը բացուելու ատեն առաջին ձեռք առնելու գիրքը : Սիւնի դաստիարակութեան նպատակը, որ զտղայն մարդը ընել է, չէ միանգամայն նաև քրիստոնէայ ընել, ըստ նախախնամական հարգի . քրիստոնէութիւնն ըլլալով յայտնապէս մարդկութեան մտաւոր և բարոյական կատարելութիւնը : Սիւնի այն առաջին անգամ եռանդեամբ սուրբ Արքայը մերձենալը անհամեմատ աւելի զօրաւոր չէ քան զամէն փիլիսոփայական ճառերը ու դարձուածները այն աստուծոյ հաւերորդ արքայն օրհնելու, որ քրիստոնէ տղոց օրհնութեան մեծ և հանգիստաւոր տարին է, եղեալ ամաց երկրորդին, Մէտաբանին խօսքին համեմատ : Սիւնի այս սրբազան գործքը չէ որ իր քաղցրութեն ու զօրութեամբ տղուն մտաւոր և բարոյական կատարելութիւնը գլուխ կը տանի . միւթէ չունի ասիկայ այն գերազանց և ամենախորին ներգործութիւնը, այն անպատմելի ներգործութիւնը որ կ'ազդէ տղուն ապագային, հոգւոյն, իրեն սրտին, իրեն խղճմտանացը, բնաւորութեանը, և իրեն բոլոր կենացը ճակատագրին վրայ . միով բանիւ, միւթէ պարտք չէ որ մարդկային դաստիարակութիւնը գլխաւորաբար կրօնական ու քրիստոնէական ըլլայ . առանց որոյ յայտնապէս մարդկութիւնը իր վսեմ նպատակէն կը զարտուղի, դիպուածի ետևէ երթալով, ու Մէտաբան իրեն համար սահմանած նախախնամողական ճամբէն մոլորելով՝ տառնութիւն դար ետ ետ կ'երթայ :

Եւ ահա այսպիսի ատելի կարգ մը հանձարեղ գիւտի մը պէս սիրտ ունեցաւ մէջերնիս հրատարակելու :

Բայց իմ կամքս հոս այդ մարդուն անիրաւութիւն ընել չէ . վասն զի ինչ պէս որ գիտեմ իրեն իր հայրենեացը և իր դարուն հասուցած չարիքը , նոյնպէս կը ճանչնամ նաև իր դարուն և իր հայրենեացը չարիքն որ իրեն ըրին . և այս է որ գուծս կը շարժէ վրան : Սակայն մէկալ կողմանէ ալ չեմ կրնար լռել . ինչ մտածութիւն որ ունեցեր եմ այն սոսկալի դաստիարակութեան վիպասանութեանը վրայ , որ սիրտ ըրեր է Վաղղիոյ պարգևելու : Վեռ նոր կարգացի ու պէտք էր որ կարգայի այն այնչափ գովեստ առած Եփրեմ :

Եւ կարդալու ատենս իմացայ թէ այն խեղճ մարդը իրմէ զատ երկրիս վրայ բան մը չէ սիրած . և մասնաւորապէս ոչ երբէք սիրեր է զտղայս , ոչ իրենները և ոչ ուրիշներունը : Վերին է իմանալը որ ոչ սիրաւ և ոչ գորով ունեցեր է , բայց թէ այնպիսի՝ որ անգուծ հպարտութիւնը կը թողու իմաստակի մը , որն որ ընդդէմ բաղձանաց ու ձայնի բնութեան կը վճռէ իրեն հայրը երեսի վրայ ձգել և քար սրտով իրեն տղաքը անտերունչ տղոց մէջ թողուլ :

Բայց այս ալ չեմ յիշեր որ տեսած ըլլամ քան զայն աւելի ողորմելի գիրք մը և ոչ խելք մը աւելի տկար ու աւելի ընդունայնամտութեամբ իր ուժին պարծենկոտ , և ոչ աւելի պատրողական փալփլունութիւն , ոչ աւելի մոլորական լոյս և ոչ աւելի անիմաստ մտածութիւններ . միանգամայն ունի ահաւոր նկարագրութիւններ , վառվռուն զրուցուածք ու սոսկալի մոլորեցուցիչ սկզբունք , մանաւանդ որ Բարեպաշտ երեւակայութիւն ունեցողներու , երիտասարդներու ու կանանց . և հիմն է բիրտ ամպարշտութեան , երբեմն նաև այլանդակ փձախօսութեան ու կեղծաւորեալ ապակա նութեան :

Եւս գրեիս մէջ Սուսոյ քան զինքը և քան զամէնը շատ վար է : Զեմ ըսեր թէ քան զՊոսիւէ և քան զՖենէ

լոն վար է . վասն զի այն մեծ և սրբազան անձանց չեմ կրնար այդ անմիտ ու անողորմ նախատինքը ընել : Ինչ բան կայ իրեն ու այն արանց մէջը : Եղեր են ոմանք որ ըսեր են՝ և իրաւ ալ է՝ թէ դաստիարակութեան մէջ Սուսոյ ուրիշ բան չէ , բայց եթէ Ֆենէլոնի ծաղրական ու զգուելի խեղկատակը : Իսկ Պոսիւէին և ոչ անունը բերան առնելու կը համարձակի :

Իսկ որ խելք և բարոյական ճշմարտութիւն փնտռելու ըլլանք այդ գրքին մէջը , Սուսոյ քան զհեթանոսներն ալ վար է : Հեթանոսութիւնը այդպիսի անարժան վարդապետութիւնները կը ջնջեր , և անոր մատենագիրը հեռու աշխարհքներ կ'աքսորէր :

Եւս գիրքը , ոչ թէ միայն տասնեութիւն դար , հապա և քան զմարդկութիւնն ալ անդին ետ կը դարձնէ . վասն զի ամենայն ազգաց մէջ ու ամէն ատեն միշտ դաստիարակութիւնը առաքինութիւն է . և առաքինութիւնը՝ նոյն ինքն կրօնքն է :

Հարկաւոր է , անոր համար խօսքս այս բաներուս վրայ երկընցուցի , մանաւանդ այդ մարդուն վրայ , որ իր չարահայտ հանձարոյն ազդեցութիւնը մեր մէջը մեծ եղած է , ու դեռ մեծ է : Իսկպէտ և շատերը կան որ Սուսոյէն կու տան դաստիարակութիւնը , բայց և այնպէս կ'ակնածեն դաստիարակութեան մէջ Սուսոյէն անունն ու վրկայութիւնը յիշելու . որովհետեւ անաւթութիւնն ու աներեսութիւնը վերջի ծայրը հասուցած է . բայց դեռ երբեմն Սուսոյին անունն ու վկայութիւնը յիշել կը համարձակին :

Ինչ և իցէ՝ խօսքիս վերջ տալու համար համարձակ կը զրուցեմ , որ իմ առջևս դաստիարակութեան մէջ Սուսոյի անունը վատահամբաւ է , ու իրեն վրկայութիւնը բերելը մեծ պատրանք : Եւս մարդն որ իր հարազատ զաւկները իրմէ հեռու վաճառեց , և ոչ երբէք սովորեցուց անոնց ոչ իրենց մօրը և ոչ իրենց հօրը անունը . և փիլիսոփաներէն ուրիշ այնչափ հայրեր ու այնչափ մայրեր բըռ-

նադատեց՝ որ քրիստոնէական ընկերու-
թեան մէջ՝ չմկրտեն իրենց զաւկրները,
և ոչ երբեք Մատուծոյ և իրենց հոգւոյն
անունը քսան տարուընէ առաջ անոնց
բերանը առնել տան, այդ մարդը թըշ-
նամի է Մատուծոյ և մարդկան ։

Պուցէ քան զինքն աւելի սիրելի ըլ-
լայ ինծի Սողէո, որուն անառակու-
թիւնը նոյնպէս անարգ, բայց կարծես
որ նուազ զգուելի է ։ Բայց այս բանիս
վրայ վճիռ չեմ տար ։

Բարեբաղդու թիւն մեծ համարելու
ենք ու անհատ շնորհակալութիւններ
տալու աստուածային նախախնամու-
թեանը, որ թէպէտ և մանկութեան
այս վատ և անարգ ապականիչներն ե-
լան, թէպէտ և հասարակաց եղծումը
անոնց ձեռքովը մեր մէջը մտան, բայց
բարոյական ու կրօնական դաստիարա-
կութիւնը միայն միշտ պիտի պահէ
դաստիարակութեան վսեմ անունը ։ Սիշտ
ճշմարիտ պիտի ճանչցուի՝ որ տղոց դաս-
տիարակութիւնը գլխաւորապէս կրօնքն
ու առաքինութիւնն է ։

Հեթանոսներն ալ այս լեզուն բռնե-
ցին, ու կը փութամ անոնց ծանր և գե-
ղեցիկ վկայութիւնները յիշել ի յաւի-
տենական ամօթ երեսաց անոնց՝ զո-
րոնք որ ամբարշտութիւնը քան զնոյն
ինքն հեթանոսները շատ վար նուաս-
տացուց մեր մէջը ։

Բայց մենք ո՞ր ենք այսօրուան օրս
այս մտածութեանս գործադրութեանը
կողմանէ ։ Մտենք է որ այս բանս քրն-
սէնք ։ Կրօնքը գաղղիացի տղոց դաս-
տիարակութեան մէջ իրօք ինչ աս-
տիճան ունի ։ Միտո՞ս, ամէն կողմէն
կրօնիչներ և դառն գանգատներ կը
լսեմ ։

Եւ ինչո՞րեմ որ հաւտան ինձի՝ թէ
ես հոս ցաւալի հակաճառութիւն մը
ընել չեմ ուզեր . վեճերու ու նախա-
տանաց ժամանակը, գոհութիւն Մ-
տուծոյ՝ ալ անցաւ գնաց ։ Հապա պար-
զաբար կ'ուզեմ, յօգուտ հասարակաց,
զիպուածներ յիշել . իսկ բերած վկայու-
թիւններս անժխտելի են ։

Սեր մէջը տղոց դաստիարակութիւ-

նը մտածելու ու ի գործ դնելու իրեք
կերպ կայ ։

Շահ, Մաթաւարարութեան և Աս-
տուծոյ ։

Շահ, ստրկի ետեւէ կ'ըլլայ ։

Սաթաւարարութեան, որ բարեկրթու-
թեան ու նիւթական կարգը կ'ուզէ ու
ի գործ կը դնէ ։

Մաթաւարարութեան, որ միայն հոգիք կը
փնտռէ ու կ'ուզէ Սուրբ Վրոց այն մեծ
խօսքին համեմատ, թէ Տաւրիսի զհոգիս,
և զայն ամենայն հաւ ինչ ։

Նաբեղութիւնը միայն թէ աշխար-
հական եղեր է և թէ եկեղեցական,
դաստիարակութեան մէջ կրօնից իր
պատշաճը կու տայ ։

Նաբեղութիւնը միայն կ'ընէ որ
կրօնքը դաստիարակութեան մէջ իր
ամբողջ ազդեցութիւնը գործէ ։

Իսկ Շահը . տես թէ հասարակաց ուս-
մանց պաշտօնակալը 1838ին ինչ համար
կու տայ թագաւորին . Սմանի առճանաչ
էնեաց պարագային մը ըրեր էն . հարստ-
նաւու Բաղճանի առճանաչ վարձապետութե-
նը պաշտօնակալութեան մը դարձացեր էն ։

Հապա Մաթաւարարութեան վրայօք,
Գաղղիոյ մէջ, յայտնապէս կ'ըսէ Սէն-
Սարգ-Վիրարտէն, դաստիարակութեան
գիտութեանը Մաթաւարարութեան նիւթ դար-
ձեր է . . . Սէնի չէն . դաստիարակիչ ։

Իսկ մաթաւարարութեանը, ո՞ր է . և որուն
սրտէն հառաչանքներ չեն անցած որ
Սասնոյն ու Բարեկրթութեանը կրօնիչ
բաժնուած են, ու տղոց մեծագոյն մա-
սը առանց հաստատուն կրօնական հա-
ւատք մը ունենալու՝ իրենց դաստիարա-
կութիւնը կը լմնցընեն ։ Ոչ սոսկ ու
պարզ աստուածեան են՝ և ոչ եռանդ-
նոտ ուղղափառ ։

« Կրօնական դաստիարակութիւնը,
,, կ'աղաղակէր Տը-Կասբարէն Վաղ-
,, զիոյ բեմէն, զպրօններուն մէջ չկայ
,, ամենեւին ։ Երիտասարդն որ Բարիք
,, կը հասնի ուսման մը տալու համար
,, ինքը զինքը, բռնի սկեպտիկականու-
,, թեան կը մղուի , , ։

“ Եւմ գիտեր ինչպիսի արտասուելի
 ,, անտարբերութեան կը մղուի մար-
 ,, դուս ու մարդուն վախճանին բարոյա-
 ,, կան ապագայն ,” կ’ըսէր նոյնպէս ազ-
 գային բեմէն հասարակաց ուսման ար-
 քայական խորհրդարանին անդամնե-
 րէն մէկը :

Եւս ցաւալից խոստովանութիւննե-
 րը ու այս անսովոր հառաչանքները ուս-
 կից առաջ կու գան : Որովհետեւ ամէն
 դաստիարակութեան մեծամեծ վար-
 ժոցները մէյմէկ եկեղեցական չպակ-
 սիր . նոյնպէս շատ անգամ կը հանդիպի
 ալ որ շատ պատուաւոր մարդիկ ինքնի-
 րեն կրօնասէր , երբեմն ալ շատ բարի
 քրիստոնեայ վարժապետներ կ’ըլլան :

Եսնք իրաւ են . բայց ինչ օգուտ ,
 երբ մէկալ կողմանէ կրօնքը իբրու օրի-
 նօք դաստիարակութենէ դուրս կը հա-
 լածուի . երբ ժանտ և քաղտնի ձեռք
 մը անզգամութեամբ հեռու և ամենա-
 հեռու կը մերժէ զանիկայ տղոց աչքէն .
 երբ , ինչպէս կը գանգրտի դարձեալ
 Տը-Վասբարէն , “ Կրօնքը դասառու-
 ,, թեան ժամը ետ ձգուած է , շատ ան-
 ,, գամ իբրեւ յետին դաս մը . երբ Եւ-
 ,, տարանը այնպիսի ստորին տեղ մը
 ,, դրուած է , որ ալ անկարող կ’ըլլայ
 ,, դէմն առնելու այն ամենայն ապակա-
 ,, նեալ վարդապետութեանց , որ մեր
 ,, բնական հակամիտութեանցը աւելի
 ,, կը յարմարին ,” :

Եսնք վրայ այս ծանր և ահաւոր
 խօսքերն ալ կ’աւելցնէ , զորոնք չեմ
 կրնար առանց մասնաւոր դող մը զգա-
 լու կարդալ . “ Եւ յիշեմ , և յիշելուս
 ,, ատենը ՈՍԿԻՆԵՐԸ ԴՈՂ Կ’ԵԼԼԵՆ ,
 ,, թէ ինչ էի այդ ազգային դաստիարա-
 ,, կութիւնը ընդունցած ատենս . կը
 ,, յիշեմ թէ ինչ էին նաև իմ ընկեր-
 ,, ներս , որոնց հետ կը կենակցէի . Ա-
 ,, ՄԵՆԵԻԻՆ ԵՒ ՈՉ ՆԱԽԱԳԻԾ ՍԿԸԶ-
 ,, ԲՈՒՆԻՔ ՄԸ ՈՒՆԵՑԵՐ ԷԻՆԻՔ ՀԱ-
 ,, ԻԱՏՈՑ ԵՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿԵ-
 ,, ՆԱՑ ՎՐԱՑ :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Դիւանարցութիւն . — Խօսուեալ տախտակ :

Գ

(Տես էրես 214)

Իսաղմաթիան՝ Խաղմաթիան կ’ըսէ մեր
 ազգային հին առած մը , կտրուկ կեր-
 պով մը իմացնել ուզելով թէ ինչ չափ
 դժուարին է բազմութեան մը բարոյա-
 կան միութիւնը . վասն զի անձանց
 բազմութիւնը՝ կարծեաց ու կամաց ալ
 բազմութիւն կը պատճառէ , որոց թէ
 որ ճշմարտութիւնը կամ ճշմարտու-
 թեան սէրը չըլլայ մէջերնին՝ տարա-
 ձայնութիւնը անհրաժարելի հետեանք
 մըն է , ինչպէս որ տարաձայնութեանն
 ալ՝ ստութիւն ու խռովութիւն . Բաղ-
 մաթիան՝ Խաղմաթիան . ասոր ստուգու-
 թեանը մարդկային ընկերութիւնը , և
 ամենօրեայ փորձը կը վկայեն : Սակայն
 թէ որ ստութիւնն ու ապականութիւ-
 նը տարաձայնութեան հետեանքն են ,
 բայց ոչ եթէ մարդս ի բնէ անոնց հե-
 տելու բռնադատուած է . իրեն ազ-
 նուական բնութեանն արմատը ճշմար-
 տութիւնն է . քանի որ իր այս բնոյն
 վրայ հաստատուած կը կենայ , քանի
 որ իր այս անշարժ հիմանը վրայ հաս-
 տատութեամբ միտքն ու սիրտը կը
 խարսխէ՝ առաքինութեց գործունեայ
 պատկեր մը կը դառնայ հոգին . այսպի-
 սի չքնաղ հոգւոց բազմութիւնը իրենց
 հասարակաց անբաժանելի և հաստա-
 տուն վախճանովը կապուած են ի մի
 միաբանութիւն , չեն կրնար իրարմէ
 քակտիլ ու տարաձայնիլ :

Եւս խորհրդածութիւնը՝ պարզ ու
 դիւրամբռնելի բացայայտութիւն մըն է
 այն խառնաշփոթ յայտնութեանց , զոր
 Եմերիկոյ հարցուկներու բազմութիւնը
 քան զիրենք բազմութիւն Ստութեան
 արբանեակներէն կ’ընդունէին . առած